

РОЗДІЛ II. Музичне мистецтво

УДК 784.9

Василець С. І.

*магістрантка кафедри вокально-хорового,
хореографічного та образотворчого мистецтва,
факультету початкової освіти та мистецтва,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
(soly.vasul@gmail.com)*

До питання про жанрову природу пісні

Сучасна музична культура має складну структуру, в якій стилі, напрями, жанри тісно переплітаються один із одним, утворюють різні контамінації. Жанр пісні є відносно стійким видом композиторської творчості. Він характеризується конкретним призначенням, умовами і модусами виконання, особливостями змісту та формою його втілення. Пісня не втратила притаманних їй традиційних структурно-мелодичних рис, однак отримала нові музичні характеристики, відповідно до соціального та художньо-естетичного контексту українського культурного простору. Мета статті полягає в окресленні особливостей пісні як жанру. Схарактеризовано багатозначність поняття «пісня», широту її змісту в художньому вжитку, зокрема в музичній царині. Наголошено на значному емоційному потенціалі пісні, її здатності відображати різні аспекти людського досвіду.

Ключові слова: *пісня, жанр, мелодія, музика, поетичне слово.*

To the question of the genre nature of the song

Modern musical culture has a complex structure in which styles, directions, genres are closely intertwined with each other, forming various contaminations. The song genre is a relatively stable type of composer's creativity. It is characterized by a specific purpose, conditions and modes of performance, features of content and the

form of its embodiment. The song has not lost its traditional structural and melodic features, but has acquired new musical characteristics, in accordance with the social and artistic and aesthetic context of the Ukrainian cultural space. The purpose of the article is to outline the features of the song as a genre. The ambiguity of the concept of «song», the breadth of its content in artistic use, in particular in the musical sphere, is characterized. The significant emotional potential of the song, its ability to reflect various aspects of human experience is emphasized.

Keywords: song, genre, melody, music, poetic word.

Постановка проблеми. Пісня як жанр – одна з найбільш універсальних, емоційно насичених форм мистецтва, специфічна форма культури, в якій тісно співдіють поезія та музика. Вона – не тільки естетичний витвір композиторської чи народної творчості, ще й важливий елемент соціальної комунікації, позаяк виникає та розвивається у певному соціокультурному середовищі. В українському ареалі пісня виконує роль носія традицій, суспільних норм, сприяє формуванню національної ідентичності. Її можна позиціонувати як «генетичний код» українців, завдяки таким ментальним характеристикам, як співучість і музикальність. Пісня може змінюватися, адаптуватися до нових соціальних реалій, відповідно – отримувати сучасні жанрові модифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пісні, що має глибоке коріння в практиці музикування, присвячено чимало уваги українських музикознавців у різних аспектах. Про взаємодію музики і слова роздумували О. Галузевська («Діалог слова і музики у співтворчості Івана Карабиця та Бориса Олійника»), Д. Гнатюк («Мелодика слова»), А. Калініна («Принципи співвідношення слова та музики у вокальних циклах композиторів другої половини ХХ століття»), Н. Павлюк, Т. Смокович («Музика і слово: матеріально-звуковий аспект»), Х. Голубінка («Взаємодія поезії і музики (на прикладі вокальних творів Б.-Ю. Янівського на вірші Б. Стельмаха)'), М. Гусар («Семіотичні паралелі музики і тексту в “Тихих піснях” В. Сильвестрова»). Художньо-семантичні

особливості вокальної музики були предметом уваги С. Шипа, Лянь Юйцзіня («Чинники художньої семантики вокальної музики»), Ю. Дуган («Образ та семантика вокального мистецтва»). Камерно-вокальну творчість українських майстрів студіювали В. Куш («Камерно-вокальна творчість Івана Карабиця в українському музикознавчому дискурсі»), Д. Маклюк («Камерно-вокальна творчість Юлія Мейтуса: жанрово-стильовий та виконавський аспекти»), О. Руденко («Камерно-вокальна творчість українського композитора Віталія Губаренка»), О. Стахевич («Вокально-романсова творчість українських композиторів у стильових вимірах доби: Михайло Скорульський»). Виконавський аспект пісенної творчості розглядали Н. Гребенюк («Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти»), О. Баланко («Українська камерно-вокальна музика кінця XX – початку XXI ст. як виконавський феномен») і ін. Втім про пісню як жанр практично немає наукових досліджень, крім статті Т. Рябухи «Пісня як жанрово-стильовий феномен» і дисертаційного дослідження Т. Задорожної «Концептосфера української академічної пісні». У цьому полягає актуальність статті.

Метою статті є окреслити особливості пісні як жанру.

Виклад основного матеріалу. Пісня – визначальний жанр вокальної музики, вельми популярний у слухацької аудиторії. Вона акумулює у собі компендіум людських почуттів і вражень, накопичених у різні історичні періоди. Пісня впливає на слухачів внутрішніми деталями, системою виразових засобів, соціокультурним контекстом як частиною її змісту і структури. Тому навіть ті взірці пісенного жанру, що видаються найбільш простими, невибагливими з музичного погляду, можуть бути вельми місткими в інформаційному плані, стають показниками багатозначних образів, носіями різноманітних життєвих алюзій, образних асоціацій.

Незважаючи на те, що пісня сприймається як простий і доступний жанр (з погляду як виконання, так і сприйняття), він приховує у собі ще багато цікавого. Тому наукове осмислення цього феномену ще триває. Це, з одного боку, пояснюється доволі широким спектром значень, модифікацій, жанрових

різновидів пісні, з іншого, – багатозначністю і різноманіттям смислів, які вміщує ця дефініція в художньому вжитку, зокрема і в музичній царині. Підтвердженням вищезазначеного може бути те, що поняття «пісня» має чимало й переносних значень, зокрема в розмовній мові – це усталені фразеологізми, як-от «стара пісня», «недоспівана пісня» тощо. Дефініція «пісня» використовується і в художньому вжитку, зокрема стосовно не тільки до музичного мистецтва, а й до поетичного. Лексема «пісня» використовується у літературно-поетичному епосі міфологічного чи історичного змісту, наприклад, «Пісня про Роланда», «Пісня про Нібелунгів»; чи в художніх творах – «Книга пісень» Г. Гейне, «Лісова пісня» Лесі Українки та ін. Пісня – це також пам'ять жанру, пов'язана зі збереженням стійких інваріантних рис, що дозволяють ідентифікувати її, незважаючи на різні алгоритми трансформації.

У музичній сфері дефініція «пісня» також має доволі широкий діапазон використання. Так, ще в XVI ст. «пісня» сприймалася і як одноголоса мелодія з акомпанементом (тобто як фольклорний вірець), і як вид багатоголосся (поліфонічний вірець), який був не під силу аматорам. У кінці XVIII – на початку XIX ст. і в українському ареалі, і в західноєвропейському (Lied, chanson) пісня об'єднувала різні жанри вокальної музики: народної і професійної, світської і духовної. В середині XIX ст. виникає солоспів як самостійний жанр, головною ознакою якого є пісенність. Він вирізняється збагаченим емоційним змістом та художньо-виразовими засобами вокальною партією та фортепіанним супроводом. Так само в XIX ст. українська камерно-вокальна музика поповнюється жанром романсу. І якщо в основі пісні – ознаки форми (куплетність або наскрізна будова) і принципи втілення змісту (узагальненість чи індивідуалізація), то в основі солоспіву і романсу – особливості тематики й емоційно-образного змісту (об'єктивних і суб'єктивних моментів). Покликаючись на В. Кузик, саме в романтичну добу відбувається «виокремлення музичного начала пісні» (Кузик, 2018: с. 249).

XX ст. стало найбільш інтенсивним у розвитку камерно-вокальних жанрів, адже до них зверталися чи не всі українські композитори – від Миколи

Лисенка, його adeptів до авангардистів із їх яскраво вираженим новаторством. Усі вони демонстрували цікаві пошуки звучання музики та слова, запропонували нові підходи до втілення художніх ідей.

У другій половині ХХ ст. постає своєрідний феномен української культури, що отримав назву «авторська пісня» – важлива частина культурної спадщини і національного надбання сучасного суспільства. На думку Ю. Крупи, «характерною особливістю жанру авторської пісні є поєднання в одній особі автора музики, тексту та виконавця...» (Крупа, 2020: с. 64).

Пісенні форми – це невеликі структурно завершені побудови, здебільшого куплетної форми (вельми часто заспів і приспів). Проте у піснях можуть використовуватися інші прості, почасти, й складні структури. Для пісенності, особливо народної, важливе значення має принцип варіантного повторення. На рівні формотворення типологічними ознаками пісенності є:

- куплетна форма з чергуванням куплету та приспіву, рідше – інші прості форми;
- варіантність як принцип видозміненого повторення, що застосовується всередині строф або частин простої форми.

Пісенність як ознака жанру передбачає наявність поетичного тексту, спроектованого, здебільшого на нескладну наспівну мелодію з акомпанементом. У цьому плані необхідним є дослідження особливостей взаємодії слова і музики. Проте пісенність з позиції жанру може розглядатися за двома напрямками: 1) пісня як жанр загалом; 2) жанрове визначення конкретної пісні (за формою побутування та особливостями виконання). Пісня є синкретичним музичним жанром, що поєднує мелодичний і вербальний компоненти, які визначають жанрову специфіку тексту. При аналізі жанрової належності конкретної пісні, як сутнісної ознаки тексту (музичного і поетичного), алгоритм аналізу пов'язаний насамперед із виявленням інтонаційних комплексів, принципів ритмічної організації, відповідних тому чи іншому пісенному жанру.

Музика і слово мають низку спільних рис. Їхня типологічна близькість пояснюється універсальними особливостями сприйняття та відображення дійсності у свідомості людини; генетичною й онтологічною спільністю, зокрема належністю до мусичеського мистецтва, матеріалом для якого є людський голос і жести людини; співіснуванням, що вирізняє тимчасові (процесуальні) мистецтва від просторових чи просторово-часових.

Мелодична та вербальна складові одна одну. Музика – універсальна, зрозуміла для всіх мова – полегшує розуміння пісенного тексту. Мелодичний компонент задає емоційний тон і настрій. Використання музичного коду готує слухача до сприйняття вербального компонента більше на емоційно-чуттєвому рівні, ніж на раціонально-аналітичному.

Музичний текст володіє більш високим рівнем впорядкованості елементів, ніж вербальний (поетичний) текст. Це зумовлено, головним чином, синтаксичною орієнтацією його семіотичної системи, на відміну від переважальної семантичної орієнтації поетичного тексту. Ключовими принципами «народження» музичного тексту є повторність, співзвучність, багаторазове відображення цілого, що виявляють ставлення до сегментів як інваріант до варіантів. Розгортання музичного тексту відбувається не стільки внаслідок приєднання сегментів тексту, як реалізації програми, за допомогою якої структура цілого впливає на функціонування частин.

Пісня завжди має певне емоційне напруження, прагнення до граничної лаконічності. Все це окреслює максимальну виразність її музично-поетичної форми, сприяє усвідомленню всіх її елементів.

Пісня – ланцюг не просто гармонізованих звуків, а насамперед потужний інформаційно-психологічний потенціал впливу на людину. При цьому через слово, ритмічний і мелодичний малюнки вона підключає всі можливі розумові й емоційні рівні свідомості та підсвідомості людини.

Пісня в усі часи функціонує в соціумі як частина життя і частина міфу одночасно. І це одна з універсальних і генетичних властивостей жанру.

Покликаючись на О.Баланко, камерно-вокальні твори українських композиторів умовно можна поділити на дві групи за жанрово-стильовими ознаками (Баланко, 2017: с. 8). Перша – ґрунтується на взірці національного мистецтва, зокрема народну пісню, її стильові риси (цитування, імітації). До другої групи належить композиторська творчість, оскільки митці прагнуть послуговуватися новими засобами музичної виразності, використовувати елементи нових технік письма тощо.

У композиторській творчості пісенний жанр представлено досить широко, він має свої особливості. Композитор виявляє у пісенній творчості своє творче «я», втілює творчий задум, навіть може дозволити собі вийти за рамки звичних пісенних стандартів: звернутися до більш витонченого, неписаного поетичного тексту, використати більш складні прийоми вокально-мовленнєвого інтонування, витончену ритміку і навіть відійти від традиційної куплетної структури. Видається, що в цьому випадку пісня вступає у суперечність зі своєю споконвічною властивістю – граничною доступністю сприйняття, що забезпечується простотою будови та музично-виразових засобів. Утім, композиторські пошуки і новації не відмінюють вказаного жанрово-творчого принципу, оскільки він може доповнюватися ще одним положенням. Авторські «винаходи» накладаються в пісні на знані, неодноразово апробовані, «нормативні» прийоми та засоби. Складне, нове, незвичайне перебуває в «оправі» простого та звичного, впорядкування ж кожного компонента музичної тканини передбачає обов'язкову простоту і впізнаваність іншого. Цей своєрідний «закон взаємної компенсації» дозволяє пісні, не розчиняючись у закономірностях інших жанрів, зберегти за всіх нововведень і метаморфоз власну, перевірену часом і традицією жанрову специфіку.

Висновки. У сучасному українському музичному просторі поняття «пісня» отримало нові модифікації, як-от пісня-монолог, пісня-роздум, пісня-романс, пісня-поема та інші. Сучасні композиторські пошуки пов'язуються як із соціокультурними умовами, так і з засвоєнням нової поезії. Пісня вийшла за

рамки куплетності, набула більш вільної форми, навіть манери виконання. Композитори активно експериментують у цьому жанрі, намагаються розширити засоби виразності (інтонаційні, ладо-гармонічні, фактурні). Цілком закономірною є опора на фольклорні традиції, звернення до романсових інтонацій, використання окремих виражальних прийомів вокальної музики попередніх століть з елементами української народної пісенності задля появи нових жанрово-стильових різновидів пісні.

Список використаної літератури

1. Баланко, О. (2017). Українська камерно-вокальна музика кінця XX – початку XXI ст. як виконавський феномен : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса, 2017. 19 с.
2. Крупа, Ю. (2020). Жанр авторської пісні як засіб культурного самовиявлення 50–60-х років XX ст. *Культура і сучасність*. № 1. С. 62–66.
3. Кузик, В. (2018). Пісня. *Українська музична енциклопедія*. Київ : ІМФЕ, С. 248–249.